

НАПРЯМ 1. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОМУ ПОРЯДКУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-78>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОЗАХИСНОГО ПІДХОДУ ДО ПИТАННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Котляр Ольга Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Зміна клімату є однією з найбільш серйозних проблем сучасності. Усі країни, особливо ті, що розвиваються, вразливі для несприятливих наслідків даного процесу і вже відчувають їх посилення, включаючи постійні посухи та екстремальні погодні явища, деградацію земель, підвищення рівня моря, берегову ерозію, підкислення океану та відступ гірських льодовиків, що створює велику загрозу для продовольчої безпеки, запасів води, ресурсів для існування людей, підриває зусилля, спрямовані на ліквідацію злиднів у всіх її формах та проявах.

Права людини є універсальними, невід'ємними, неділимими, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Несприятливий вплив зміни клімату має ряд прямих та непрямих наслідків для ефективного здійснення прав людини, включаючи, серед іншого, право на життя, право на достатнє харчування, право на безпечну питну воду, санітарні норми, право на найвищий рівень здоров'я, право на достатнє житло, право на розвиток та культуру.

Дії, пов'язані з боротьбою щодо зміни клімату визначаються низкою принципів міжнародного права прав людини та міжнародного екологічного права, які є часто співзвучними. Правові принципи, згідно визначення п.3 ст.31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів – це будь-які відповідні норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між учасниками». До них можна віднести наступні.

Принцип рівності та недискримінації – потребуються дії з реагування на непропорційний вплив зміни клімату на найбільш маргіналізовані верстви населення, а також по забезпеченню того, аби дії по боротьбі зі зміною клімату приносили зиск особам, групам та народам, що знаходяться у несприятливому положенні, та зменшували

нерівність. Права дітей, літніх людей, меншин, мігрантів та інших осіб, які перебувають у вразливому становищі, і навіть прийдешні покоління мають бути ефективно захищені. Гендерна перспектива, включаючи зусилля щодо забезпечення гендерної рівності, повинна включатися у всі плани із пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них з врахуванням гендерних аспектів, що містяться в Паризькій угоді. Права корінних народів повинні повністю дотримуватися у всіх діях, пов'язаних із боротьбою щодо зміни клімату у відповідності з Декларацією ООН про права корінних народів. Відповідно, жодні дії, які можуть вплинути на їхні права, не повинні відбуватися без їхньої вільної, попередньої та усвідомленої згоди.

Транспарентність та інклюзивність. Право на участь вже само по собі є одним з основних прав людини і каталізатором реалізації інших прав людини. Для ефективних дій щодо боротьби зі зміною клімату на основі правозахисного підходу потрібні відкриті та транспарентні процеси. Ряд договорів щодо прав людини (Загальна декларація прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Конвенція про права інвалідів та Декларація ООН про права корінних народів) захищають права на участь та доступ до інформації, особливо права осіб, груп і народів, що знаходяться у вразливому становищі. Наприклад, у ст. 18 Декларації ООН про права корінних народів зазначається, що корінні народи мають право на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються їхніх прав, через представників, які обираються ними за своїми власними процедурами, а також на збереження та розвиток своїх директивних установ. Відповідно до міжнародного екологічного права, Ріо-де-Жанейрська декларація з навколишнього середовища та розвитку, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) та Регіональна угода про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, у Латинській Америці та Карибському басейні (Угода Ескасу) гарантують участь та доступ до інформації у контексті навколишнього середовища. У статті 12 Паризької угоди конкретно встановлено зобов'язання сторін співпрацювати з метою активізації участі громадськості та її доступу до інформації.

Принцип перестороги (попередження) – слід застосовувати в ситуаціях, коли виявлено можливі небезпечні, незворотні чи катастрофічні наслідки, але наукова оцінка потенційної шкоди недостатньо визначена; коли необхідно обґрунтувати дії щодо запобігання цим потенційним негативним наслідкам. Принцип

перестороги підкреслює необхідність запобігання таким негативним наслідкам. Невизначеність не повинна перешкоджати необхідності вживання термінових заходів. У пункті 3 ст. 3 Рамкової конвенції ООН про зміну клімату передбачено, що «Сторонам слід вживати запобіжних заходів з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату та пом'якшення його негативних наслідків. Там, де існує загроза серйозної або незворотної шкоди, недостатня наукова визначеність не повинна використовуватися як причина для відтермінування вжиття таких заходів». У Ріо-де-Жанейрській декларації також міститься заклик до держав застосовувати принцип вжиття запобіжних заходів з метою захисту навколишнього середовища та діяти «у разі загрози серйозної чи незворотної шкоди» навіть за відсутності повної наукової впевненості. У результаті заходи мають бути вжиті навіть за наявності невизначеності щодо масштабів чи ймовірності потенційної шкоди. У контексті зміни клімату єдиною невизначеністю залишається лише те, яку ще шкоду це може завдати.

Загальна декларація прав людини гарантує, що кожна людина має право на соціальний та міжнародний порядок, де його права та свободи можуть бути повною мірою здійснені. Зміна клімату загрожує такому порядку, а також правам і свободам кожної людини. Міжнародна співпраця та солідарність мають життєво важливе значення для пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них.

Важливо розглядати заходи щодо боротьби зі зміною клімату у правозахисній площині, оскільки «зобов'язання, стандарти та принципи у сфері прав людини створюють потенціал для інформаційного забезпечення та активізації процесів розробки політики щодо зміни клімату на міжнародному, регіональному та національному рівнях, сприяючи узгодженості політики, законності та стійких результатів»¹.

Вперше проблематику зміни клімату підняли у розрізі правозахисної тематики у 2008 р. з прийняттям без голосування резолюції Ради ООН з прав людини «Права людини та зміна клімату»², в якій підкреслювалося, що зміна клімату створює безпосередню і далекосяжну загрозу для людей і громад у всьому світі та має наслідки для повної реалізації прав людини, а також визнавалося, що зміна клімату є загальнолюдською проблемою, яка потребує глобального вирішення. Більш того, сьогодні питання зміни клімату знаходять

---

¹ Secretary-General's remarks to the UN Human Rights Council: «The Highest Aspiration: A Call to Action for Human Rights» URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2020-02-24/secretary-generals-remarks-the-un-human-rights-council-%E2%80%9Cthe-highest-aspiration-call-action-for-human-rights-delivered-scroll-down-for-all-english>

² Resolution 7/23. Human rights and climate change. URL: https://ap.ohchr.org/documents/e/hrc/resolutions/a_hrc_res_7_23.pdf

відображення в діяльності договірних органів з прав людини, в тому числі завдяки розширювальному тлумаченню ними Міжнародних пактів про права людини, що знаходить відображення в прийнятих заключних зауваженнях щодо доповідей держав і рішеннях за скаргами.

У Декларації про право на розвиток³ до держав звернено заклик створювати в рамках індивідуальних та колективних дій національні та міжнародні умови, сприятливі для здійснення усіх прав людини, та надавати країнам, що розвиваються, в тому числі в рамках міжнародного співробітництва, відповідні засоби та можливості для прискорення їх всебічного розвитку. У Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права зазначено, що кожна людина має право на користування результатами наукового прогресу та їх застосування. Тому всім державам слід активно сприяти розробці та обміну новими технологіями з метою пом'якшення зміни клімату та адаптації до нього.

У керівних принципах підприємницької діяльності в аспекті прав людини стверджується, що держави зобов'язані забезпечувати захист прав людини від порушень з боку підприємств, а підприємства зобов'язані дотримуватися прав людини і не порушувати їх. Таким чином, всі суб'єкти повинні нести відповідальність за негативні наслідки своєї діяльності та колективно відповідати за вжиття заходів щодо їх вивчення.

На порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, Паризькій угоді, Сендайській рамковій програмі зі зниження ризику лих та в Аддіс-Абебській програмі дій третьої Міжнародної конференції з фінансування розвитку підтверджуються зобов'язання держав щодо застосування правозахисного підходу в сфері розвитку та діяльності у боротьбі зі зміною клімату. Програма реалізації даних зобов'язань міститься у Декларації про право на здоров'я та у Заяві про взаєморозуміння між установами системи ООН щодо правозахисних підходів до розвитку співробітництва та планування.

Застосування правозахисного підходу дозволяє аналізувати зобов'язання, прояви нерівності та уразливості, а також вживати заходів щодо припинення дискримінаційної практики та несправедливого розподілу повноважень. Він поєднує плани, стратегії та програми відповідно до системи прав та зобов'язань,

встановлених міжнародним правом. Основний зміст правозахисного підходу полягає у наступному:

– при розробленні стратегій та програм основною метою завжди повинно бути дотримання, забезпечення прав людини;

---

³ Резолюція 41/128 ГА ООН. Декларація про право на розвиток. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu86005r?ed=1986_12_04

– повинні бути визначені правовласники та їх права (з метою розширення їх можливостей для подання скарг та забезпечення участі у процесах прийняття відповідних рішень), а також відповідні носії зобов'язань та їх обов'язки (для забезпечення їхньої звітності);

– принципи та стандарти міжнародного права прав людини, особливо Загальної декларації прав людини та основних універсальних договорів щодо прав людини повинні визначати всі вироблені стратегії та програми.

Саме цим підходом потрібно керуватися при здійсненні будь-якого заходу щодо адаптації до зміни клімату або пом'якшення його наслідків (розширення застосування альтернативних джерел енергії, збереження лісів, проекти з лісонасадження та схеми переселення тощо). Постраждалі особи та громади повинні брати участь на недискримінаційній основі у розробці та реалізації таких проектів. У них має бути доступ до процедур належного судового розгляду та засобів правового захисту у разі порушення їх прав. Для забезпечення кліматичної справедливості необхідно, щоб діяльність по боротьбі зі зміною клімату здійснювалася згідно з правозахисним підходом, заснованим на принципах рівноправності, підзвітності, рівності, інклюзивності та солідарності. Ці принципи мають ключове значення для орієнтації процесу сприяння країнам, що розвиваються, у тому числі фінансової та технологічної допомоги. Особам, які перебувають у вразливому становищі та зіткнулися з наслідками зміни клімату, потрібно забезпечувати захист їхніх прав та доступ до заходів щодо їхньої адаптації. Тобто, тільки інтегруючи права людини у діяльність та політику щодо боротьби зі зміною клімату і надаючи людям можливість участі у розробці політики з даного питання, держави можуть сприяти стійкості та забезпечити відповідальність усіх носіїв обов'язків за свої дії.